

MÚLTUNK - JELENÜNK

Fedinecz Csilla:

A magyar tannyelvű iskolahálózat Kárpátalján 1945-1965 között

1. Intézményi feltételek

Az iskolaügy szerkezeti átszervezését követően az 1945-1965. tanévben magyar tannyelvvel 82 elemi iskola és 16 hétosztályos iskola kezdte meg működését. A következő tanévben bizonytalan a helyzet abban a tekintetben, hogy tanév közben nyitnak meg, illetve minősítenek át iskolákat. A tanév első felében 83 elemi és 19 általános iskola működött magyar tannyelvvel. A Kárpáti Igaz Szó, a terület hivatalos lapja, január 26-i számában sorolta fel a tizenkilenc hétosztályos magyar iskolát /Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Bályu, Nagybereg, Mezővári, Tiszaújlak, Gát, Nagygejőc, Nagydobrony, Dercen, Nevetlenfalu, Eszeny, Mezőkaszony, Nagyrát, Szernye, Nagypalád, Salánk/ hozzátéve, hogy tervbe vették az aknaszlatinai és a técsői átminősítést négyosztályosból hétosztályossá. A január 31-i területi pedagógus értekezleten 81 elemi és 21 nem teljes középiskoláról - hétosztályos iskoláról - esett szó /plusz a csapi hétosztályos magyar iskola, ami a Lvovi Vasúti Igazgatóságnak, s nem a közoktatási minisztériumnak volt alárendelve/. Az aknaszlatinai egyértelműen mint hétosztályos iskola szerepelt, a técsőit pedig február 1-jével szándékoztak átminősíteni. Ugyanakkor a rahói járás pedagógusainak augusztusi értekezletéről kiadott jelentésből megtudhatjuk, hogy az aknaszlatinai magyar tannyelvű iskola az 1947-1948. tanévtől megnyílt. A técsőiben valóban megszervezték szóban forgó tanévünkben az 5. osztályt. Kiderül ez a területi közoktatási osztály tanévet értékelő jegyzőkönyvéből, mely szerint "a técsői hétosztályos magyar tannyelvű iskola 5. osztályában a tanulók nem tudták minden tantárgyból elsajátítani a tananyagot, mivel az iskola a második félévben nyílt meg, ám az egész év tananyagát át kellett venniük" /pontosabban, ekkor indult az 5. osztály/.

A magyarországi sajtóban ekkor jelent meg az első hír a kárpátaljai magyar iskolákról, melyet újabban már nem követtek. A Köznevelés 1946. szeptember 15-i számában olvashatjuk, hogy "Kárpát-Ukrajnában - egy hadifogoly beszámolója szerint - huszonhat nyolcosztályú magyarnyelvű iskolát állítanak fel." A hír valóságtartalmát az ismertetett helyzetkép világítja meg.

Ebben a tanévben, azaz 1946-ban nyílt meg Ungváron a háború utáni első magyar iskola. Pazuhanics iskolaigazgató beszámolójából kiderül, hogy a tanítás december 2-án kezdődött meg 16 tanteremben 17 osztállyal és 580 tanulóval.

Még működött ekkor a terület háború utáni egyetlen szlovák tannyelvű iskolája, ám mint Kovács iskolaigazgató beszámolójából kiderült "az iskola nagy nehézségekkel küzd amiatt, hogy a falu lakosainak több mint 90 százaléka Csehszlovákiá-

ba távozott és ez rendkívül rossz hatással van az oktatásra. Azok is készülődnek, akik eddig még maradtak...". Semmiféle szlovák nyelvű tankönyvük nincs, remény sincs arra, hogy legyen. A tanintézet megszűnt.

Az 1947-1948. tanévben a területen 101-102 magyar tannyelvű iskola volt: 77 elemi és 24 hétosztályos (plusz a csapi vasúti iskola). Városokra és járásokra bontva: Beregszászon 1 elemi, 1 általános, Munkácson, Nagyszőlősen, Ungváron 1-1 általános, a beregszászi járásban 18 elemi, 4 általános, a munkácsi járásban 5 elemi, 2 általános, a rahói, a técsői és a huszti járásokban 1-1 általános, az ungvári járásban 23 elemi, 5 általános.

Az 1948-1949. és az 1949-1950. tanév mutat még ingadozást a magyar tannyelvű iskolák tekintetében. Egyazon jelentés 102 iskoláról, de 77 elemiről és 27 hétosztályosról, illetve 98 iskoláról, de 53 elemiről és 47 hétosztályosról beszél. A különböző adatok összevetéséből egyelőre csak következtetni tudunk a valós helyzetre.

Az 1949-1950. tanévben megszűntek az összevont osztályok. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a magyar (és a román) tannyelvű iskolákban 4 osztályra legalább 2 tanító jutott. Osztott oktatás volt 4 ungvári tanintézetben: 2 fiú és 2 leány orosz, illetve ukrán tannyelvű középiskolában.

Az 1950-1951. tanévben először a magyar tannyelvű iskolák között már több a hétosztályos (55), mint az elemi (46). A következő tanévben - 36 elemi és 60 hétosztályos magyar tannyelvű iskola - a minisztérium a köztársaság néhány más nemzetiségi iskolájával együtt Kárpátaljáról az aknaszlatinai és a beregszászi román, illetve magyar tannyelvű iskolákat számoltatta be az azokban folyó oktató-nevelő munkáról, és megállapította: "a fennálló iskolahálózat teljes egészében biztosítja a nem ukrán és nem orosz nemzetiségű gyerekek általános hétosztályos anyanyelvi iskoláztatását."

A tízosztályos iskoláztatás kiterjesztése keretében Kárpátalján az 1943-1954. tanévben indultak az első nemzetiségi középiskolák: négy magyar és egy moldován tannyelvű. (A 40-es években, az ötvenes évek elején többnyire román tannyelvű iskolákat emlegetnek a hivatalos források, valójában az 1945 utáni iskolák inkább "moldován" tannyelvűek - a Moldován SzSzK tanterveit és tankönyveit használják, a latin betűről át kellett térniük a cirill írásra.) A négy magyar középiskola (35 elemi, 59 hétosztályos mellett) a mezővári, a nagyberegai, a mezőkaszonyi és a nagydobronyi. A legtöbb magyar tannyelvű elemi (14) és hétosztályos iskola (24) a beregszászi járásban volt, valamint a középiskolák közül három. A terület egyetlen magyar nyelven megjelenő lapja, a Kárpáti Igaz Szó csak szeptember 22-én és mindössze pár sorban annyit közölt, hogy Váriban megnyílt a magyar tannyelvű középiskola 509 tanulóval és 24 tanítóval. 1966-ra már 15 magyar középiskolánk volt.

Az iskolahálózatról alkotott képünk teljesebbé tétele érdekében számba kell vennünk a tisztán magyar és a vegyes tannyelvű tanintézetek arányának alakulását. Ennek kiindulópontja a következő. Az orosz és az ukrán nyelv elsajátításának kérdése állandóan napirenden volt. Kezdetben mind az ukrán, mind az orosz nyelvet

és irodalmat tanították a magyar tannyelvű iskolákban. Haladást azonban alig lehetett elérni "a magyar, a cseh és német szavakkal való keveredés miatt." Ugyanez a gond az ukrán tannyelvű iskolákban is. A perecsenyi járásban például harcot indítottak "a tanulók és tanítók nyelvének tisztaságáért, a helyi nyelvjárásiasság kiküszöböléséért." Tarthatatlan, hogy az egész területen a tanítók "a helyi nyelvjárásban vagy magyarul beszélnek". A "helyi nyelvjárás" nem más, mint a ruszin nyelv.

"Az anyanyelv, valamint az orosz nyelv és irodalom eredményesebb elsajátítása érdekében" a minisztérium úgy rendelkezett, hogy 1947. december 1-jével a "nem ukrán és nem orosz tannyelvű" iskolákban szüntessék meg az ukrán nyelv és irodalom oktatását. Az 1950-1951. tanévben fakultatív órakeretben ismét tanították az ukrán nyelvet a román és a magyar tannyelvű iskolák 7. osztályaiban.

Az 1947. évi augusztusi területi tanügyi értekezlet jegyzőkönyvéhez csatoltan találtuk meg azt a kéziratot, amely véleményünk szerint az első módszertani dolgozat az orosz nyelv tanítása tárgyában a magyar iskolák számára. Szerzője Dóri József bótrágyi tanító. "A törvényes rendelkezések úgy intézkedtek, hogy a gyermekeket az anyanyelvükön való oktatás mellett fokozatosan meg kell tanítani az állam nyelvére - az orosz nyelvre is. Azoknak a tanítóknak tehát, akik magyar iskolákban működnek, orosz beszédre is meg kell tanítani a magyar nyelven beszélő gyermekeket. Ez nem könnyű feladat, hiszen a magyar iskolák tanítói között többen vannak, akik maguk nem tudnak, jobban mondva csak keveset tudnak oroszul /.../ Hogy mit kíván a törvényes rendelkezés, láthatjuk a tantervben. Nem keveset. Kb. 3000 szót kell elsajátítani a tanulókkal úgy, hogy azokat mondatokba tudja fűzni." Az 1947. augusztus 11-én Bótrágyon kelt dolgozat további része ennek mikéntjét taglalja.

Az ukrán nyelv eltörlése a nemzetiségi iskolákban a helyzeten lényegesen nem változtatott. Az 1948-49. tanévet összegezve a területi közoktatási osztály megállapította: "azok a tanulók, akik magyar vagy román tannyelvű hétosztályos iskolát végeznek, rosszul beszélnek az orosz nyelvet és ezért nem tudnak továbbtanulni orosz vagy ukrán tannyelvű iskolákban. Az 1948-49. tanévben például az ungvári 3. sz. középiskolába 14 tanulót vettek fel, akik magyar tannyelvű iskolába jártak előzőleg, a tanév végére azonban közülük csak ketten maradtak az iskolában."

1952-ben, a Kárpátontúli terület iskoláiban folyó oktató-nevelő munkát elemezve, a közoktatási minisztérium leszögezte: "a legalacsonyabb a tanulmányi átlag az olyan tárgyakból mint az orosz és az ukrán nyelv, a matematika."

Az orosz nyelv oktatásának eredményesebbé tétele érdekében 1953-tól - a magyar tannyelvű középiskolák megnyitásával egyidejűleg - a magyar iskolákban a magyar gyerekek számára orosz és ukrán tannyelvű osztályokat indítottak. Az első párhuzamos osztályt a Nagydobronyi Középiskolában szervezték meg. 1963-ra már Mezőkaszonyban, Zápszonyban és Bátyuban is voltak párhuzamos orosz osztályok a magyar gyerekek számára. A tanterv ezekben az osztályokban ugyanaz mint az orosz iskolákban, ám az ukrán nyelv és irodalom helyett magyar nyelvet és irodalmat tanítanak. Az 1966-67. tanévben már a magyar tannyelvű iskolák egynegyedében voltak párhuzamos orosz vagy ukrán osztályok. Ezeknek több mint a fele az

egyetlen magyar többségű járásra, a beregszászira esett. A vegyes iskolák, illetve később - internacionalista iskolák a magyar osztályok tanulólétszámának gyorsuló csökkenését idézték elő. A folyamat az önfelszámolás képét mutatta, hiszen minden szülő önként - közvetett ráhatások következtében - dönthetett arról, milyen tannyelvű iskolába adja a gyerekeit.

2. Iskolába járás

Az 1945-46. tanévre vonatkozóan a tanulólétszám tekintetében nincs meg az egyöntetűség, mint az iskolák számát illetően. Azt az adatot tartjuk célszerűnek közölni, amely az iskolák tannyelve szerint jelzi a tanulólétszámot, e szerint a 644 ukrán tannyelvű iskolában 95696, a három orosz tannyelvű középiskolában 1674, a 82 magyar tannyelvű elemiben 7137, a 16 magyar tannyelvű hétosztályosban 4671, a 7 román elemiben 1367, az egyetlen szlovák elemiben 103 tanulóval kell számolnunk. A következő, 1946-47. tanévre vonatkozóan már több adattal rendelkezünk. A tanév első felében nőtt az ukrán tannyelvű iskolák száma (695) és azokban a tanulólétszám (103448), eggyel több lett a román iskola (8), de azokban kevesebb a tanuló (1151), s ekkor találkozunk az utolsó adattal a 95 tanulóval rendelkező szlovák elemiről. Szembetűnő az orosz iskolák számának gyarapodása: az előző tanévi 3 középiskolával szemben 4 középiskolával, 1 hétosztályossal és 3 elemivel találkozunk, melyekben a tanulólétszám a másfélszeresére nőtt (2028). Az 1946-1947. tanévet elemezve a területi közoktatási osztály azt állapította meg, hogy "Kárpátontúlra számos olyan iskolaköteles gyerek érkezett, akinek az anyanyelve az orosz nyelv". A magyar tannyelvű iskolákba ekkor a Kárpáti igaz Szó szerint 13038 gyerek, a területi közoktatási osztály szerint 13104 tanuló volt a 102 iskolában, de az átszervezések következtében már csak 12503 tanuló van a 96 iskolában.

Nemcsak az iskolakötelesek tényleges számának megállapítása ütközik nehézségekbe. Tekintetben kell vennünk a beiskolázottak és a tényleges iskolába járók száma közötti jelentős eltérést is. A magyar tannyelvű iskolák tekintetében Mezőváriban például Zsupán iskolaigazgató jelentése szerint a helyi hétosztályos iskola 501 tanulója közül mindössze 44,6 százalék látogatja rendszeresen az iskolát, és van olyan osztály, ahol a hivatalosan több mint 50 főből 4-5 gyerekek ül az órán. Nagybégányban 76 tanulóból 43 jár rendszeresen. Kovács iskolaigazgató Mezőkaszonyból arról számolt be, hogy a faluban a szülők többsége egykori zselér, gyerekeiket nem tudják ruhával és lábbelivel ellátni, az iskola látogatottsága ezért mindössze 67 százalékos.

Az 1947. januári értekezleten Dudnik közoktatási miniszterhelyettes bejelentette, hogy a terület iskolásainak megsegítésére 60 ezer pár lábbelit utaltak ki. Ezt a segílyt azonban elsősorban az ukrán iskolák kapták meg. A magyar iskolák önellátásra rendezkedtek be, ahol erre lehetőséget találtak. Badalóban például Nemes iskolaigazgató beszámolója szerint a falu jóérezésű lakói minimális, mindenki számára elérhető áron lábbelit készítettek a gyerekeknek. Így a legszegényebbek is tudtak iskolába járni. Az iskolaigazgató a szóban forgó ungvári értekezleten be is mutatta a faluban készített lábbelik egyik mintapéldányát: fa talp és vászon felső-

rész. Kaszonyban a falu asszonyai és leányai az újévi fenyőünnepség alkalmával számos ruhát és cipőt osztottak szét a gyerekeknek, ami javította az iskola látogatottságát.

Az iskolától való távolmaradásnak azonban nem mindig a szegénység az oka. "A beiskolázás megvan, de a hatósági segítség nincsen a rendes iskolába való járásra. Vannak nehéz helyzetben levő mulasztók, de vannak makacs iskolakerülők bőven, akiket a tanítók szép beszéddel nem tudnak rábírní arra, hogy iskolába járjanak" - olvassuk az ebben az időszakban még előforduló kis számú magyar nyelvű jelentések egyikében.

Az 1950-es évektől az a szándék kerül előtérbe, hogy minél többen végezzenek általános, illetve középiskolát. Az 1956-57. tanévben Kárpátalján a hetedik osztályt elvégzetteknek csupán 39,1 százaléka iratkozott be a nyolcadik osztályba, ami köztársasági szinten a legalacsonyabb mutatók közé tartozott.

1958. december 24-én országos törvény rendelkezett az iskoláról, lényege, hogy a kötelező hétosztályos iskola helyébe a kötelező nyolcosztályos általános iskola lép, rá épül a három éves érettségít adó középiskola - hivatalos nevén a politechnikai munkaiskola. Az új iskolatörvény életbe léptetése az 1960-61. tanévtől kezdődött meg. 1964-től a középiskolai oktatás időtartama háromról két évre csökkent (tízosztályos iskola).

1965. szeptemberében a köztársaságban a tanulónak már több mint a fele folytatta tanulmányait a 9. osztályban, Kárpátalján csak 46,2 százaléuk.

Összefoglalva a magyar tannyelvű iskolák száma és tanulólétszáma a 40-es éves közepétől a 60-as évek második feléig Kárpátalján a következőképpen alakult. Szembetűnő a tanulólétszám jelentékeny növekedése 1948-ban, csökkenés tapasztalható 1953-ban, amikor az első magyar középiskolák nyíltak. A magyar tannyelvű iskolák összszáma 1952-re stabilizálódott. Jelentékeny változás 1961 és 1964 között történt, amikor hét magyar elemi iskola szűnt meg. 1953 után töretlenül növekszik a magyar tannyelvű iskolák tanulólétszáma, jelentékeny visszaesés 1963-1964-ben tapasztalható (legritkább a beregszászi járásban), amikor a magyar szak nyílt az ungvári egyetemen. Nyilván a magyar szak megnyitása is közre játszott abban, hogy utána ismét visszakapaszkodik a tanulólétszám az 1962-63. tanév közeli szintre, illetve 1965-66-ban növekszik is. Utána viszont hirtelen csökkenés áll be. A közel 800 tanulóval való visszaesés nem magyarázható csupán demográfiai tényezőkkel, annál kevésbé, mivel a csökkenés több mint fele ismét a beregszászi járásra esik, illetve ungváron és az ungvári járásban mutatkozik. Nyilvánvalóan közrejátszott a vegyes iskolák számának szaporodása, illetve az az általánossá váló nézet a szülők körében, hogy a gyermek jövőjének biztosítása érdekében kívánatosabb orosz vagy ukrán tannyelvű iskolába járnia. A 80-as évek végéig, immár állampolitikai támogatást is élvezve, ez a folyamat erősödik és mélyül.

A térkép: Kocsis Károly-Kocsisné Hodosi Eszter. Magyarok a határainkon túl - a Kárpát-medencében. Budapest, 1991. 32 oldal.